

İngiliz ve Amerikan Devrimlerine Fransız Devrimi Üzerinden Bir Bakış

Akif Kemal Koç

Doktorant | Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü | akifkemalkoc@gmail.com

Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 23, Sayı: 91-92, Yaz-Güz 2018, ss. 53-72.
Gönderim Tarihi: 20 Ekim 2018 | Kabul Tarihi: 7 Aralık 2018

Öz

Bu çalışmada sosyal bilimler literatüründe kendisine çok az yer bulmuş olan Amerikan ve İngiliz Devrimleri Fransız Devrimi'nin kısa bir eleştirisinden hareketle incelenecektir. Genelde dünyada sol ve özelde Türkiye'de sol, Fransız Devrimini İngiliz ve Amerikan Devrimleri karşısında yüceltmıştır. Fakat aslında liberalizmin, demokrasinin veya liberal demokrasinin içerik ve formunu hazırlayan devrimler öncelikle İngiliz ve Amerikan devrimleridir. Dolayısıyla İngiliz ve Amerikan Devrimleri tartışılmaksızın Fransız Devriminin anlaşılması mümkün değildir. Burada modern "devrim" fikrinin eleştirisi 1688 İngiliz Devrimi ile Amerikan Devrimi'nden ve mensup oldukları Aydınlanma düşüncesinden hareketle tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şanlı Devrim, Aydınlanma, Amerikan Devrimi, Fransız Devrimi

A View on the French Revolution from the Perspectives of English and American Revolution

Abstract

In this study, the American and British Revolutions, which have found little space in the social sciences literature, will be examined with a short critique of the French Revolution. Generally the left in the world and in particular the left in Turkey, has glorified the French Revolution against British and the American Revolutions. But British and American Revolutions are the revolutions that actually prepared the content and form of liberalism, democracy or liberal democracy. Therefore, the left-wing tradition which assumes that the British and American "revolutions" are in one sense incomplete and deficient revolutions by equating the "revolution" with civil commotion, innovation and violence. Therefore, it is not possible to understand the French Revolution without discussing the British and American Revolutions. Here, the critique of the modern idea of revolution will be discussed with reference to the 1688 British Revolution and the American Revolution and the idea of the Enlightenment they belong to.

Keywords: Glorious Revolution, Enlightenment, American Revolution, French Revolution.

“Fransız Devrimi’ni özgürlük açısından son derece yıkıcı hale getiren en önemli şey onun eşitlik teorisiydi.”

Lord Acton

“Özgürlük ahlâk olmadan inşa edilemez, tıpkı iman olmadan ahlâkın inşa edilemeyeceği gibi.”

Alexis de Tocqueville

“İnsanlara eşit şekilde muamele etmek ile onları eşit yapmaya çalışmak arasında dünya kadar fark vardır.”

Friedrich von Hayek

Giriş

Elinizdeki metin 1688 İngiliz Şanlı Devrimi ve Amerikan Devrimi üzerinden Fransız Devrimi’ne dair bir tahlil ortaya koymayı denemektedir. İlkeleri bütün dünyaya yayılmış ve bilhassa Kıta Avrupası’ndan başlamak üzere kendinden sonraki devrimlerin motor gücü haline gelmiş Fransız Devrimi gerek tarih, gerekse siyaset bilimi, sosyoloji ve siyaset teorisi literatüründe kendine fazlaca yer bulmuş olmasına rağmen, İngiliz Şanlı Devrimi ve Amerikan Devrimi genellikle literatürde sınırlı ölçekte zikredilmiş devrimlerdir. Fakat İngiliz Şanlı Devrimi ve Amerikan Devrimi anlaşılma-sızın ya da tartışılma-sızın Fransız Devrimi’ni anlamak mümkün değildir. Dolayısıyla bu bildiri de 1688 Şanlı Devrimi, Amerikan Devrimi ve Fransız Devrimi mukayese edilerek tartışılacaktır.

Sol tarih geleneğinin temel eğilimi İngiliz Şanlı Devrimi’nin ve Amerikan Devrimi’nin Fransız Devrimi’ne ilham olduğu yönündedir. Fakat bu iddia “devrim” nosyonunu Fransız Devrimi üzerinden açıklamakta, İngiliz Şanlı Devrimi’ni ve Amerikan Devrimi’ni ya “tamamlanmamış” ya da “eksik” devrimler olarak okumaktadır. Bizim buradaki amacımız tam da bu devrimler arasındaki temel farklılıkları ortaya koymaktır.

Benzer şekilde İngiltere tarihinde 1688 Şanlı Devrimi’nden önce gerçekleşen ve kral I. Charles’ın 1649’da idamıyla¹ sonuçlanan 1640-49 İngiliz Devrimi de bazı sol tarihçiler tarafından Fransız Devrimi’ne benzetilmektedir.² Ancak hem 1640-49 İngiliz Devrimi ve sonrasında gerçekleşen 1688 Şanlı Devrimi hem de Amerikan Devrimi gerek bıraktıkları siyasî ve entelektüel

1 Burada Kral I. Charles’ın Fransız Kralı XVI. Louis gibi yargılanmadan infaz edilmediğini unutmamak gerekir. Fransız Devrimi ve 1649 İngiliz Devrimi arasında kurulan analogide bu farklılık çoğunlukla atlanmaktadır.

2 Christopher Hill, *1640 İngiliz Devrimi*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005, s.13.

İngiliz ve Amerikan Devrimlerine Fransız Devrimi Üzerinden Bir Bakış

Akif Kemal Koç

Doktorant | Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü | akifkemalkoc@gmail.com

Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 23, Sayı: 91-92, Yaz-Güz 2018, ss. 53-72.
Gönderim Tarihi: 20 Ekim 2018 | Kabul Tarihi: 7 Aralık 2018

Öz

Bu çalışmada sosyal bilimler literatüründe kendisine çok az yer bulmuş olan Amerikan ve İngiliz Devrimleri Fransız Devrimi'nin kısa bir eleştirisinden hareketle incelenecektir. Genelde dünyada sol ve özelde Türkiye'de sol, Fransız Devrimini İngiliz ve Amerikan Devrimleri karşısında yüceltmıştır. Fakat aslında liberalizmin, demokrasinin veya liberal demokrasinin içerik ve formunu hazırlayan devrimler öncelikle İngiliz ve Amerikan devrimleridir. Dolayısıyla İngiliz ve Amerikan Devrimleri tartışılmaksızın Fransız Devriminin anlaşılması mümkün değildir. Burada modern "devrim" fikrinin eleştirisi 1688 İngiliz Devrimi ile Amerikan Devrimi'nden ve mensup oldukları Aydınlanma düşüncesinden hareketle tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şanlı Devrim, Aydınlanma, Amerikan Devrimi, Fransız Devrimi

A View on the French Revolution from the Perspectives of English and American Revolution

Abstract

In this study, the American and British Revolutions, which have found little space in the social sciences literature, will be examined with a short critique of the French Revolution. Generally the left in the world and in particular the left in Turkey, has glorified the French Revolution against British and the American Revolutions. But British and American Revolutions are the revolutions that actually prepared the content and form of liberalism, democracy or liberal democracy. Therefore, the left-wing tradition which assumes that the British and American "revolutions" are in one sense incomplete and deficient revolutions by equating the "revolution" with civil commotion, innovation and violence. Therefore, it is not possible to understand the French Revolution without discussing the British and American Revolutions. Here, the critique of the modern idea of revolution will be discussed with reference to the 1688 British Revolution and the American Revolution and the idea of the Enlightenment they belong to.

Keywords: Glorious Revolution, Enlightenment, American Revolution, French Revolution.

“Fransız Devrimi’ni özgürlük açısından son derece yıkıcı hale getiren en önemli şey onun eşitlik teorisiydi.”

Lord Acton

“Özgürlük ahlâk olmadan inşa edilemez, tıpkı iman olmadan ahlâkın inşa edilemeyeceği gibi.”

Alexis de Tocqueville

“İnsanlara eşit şekilde muamele etmek ile onları eşit yapmaya çalışmak arasında dünya kadar fark vardır.”

Friedrich von Hayek

Giriş

Elinizdeki metin 1688 İngiliz Şanlı Devrimi ve Amerikan Devrimi üzerinden Fransız Devrimi’ne dair bir tahlil ortaya koymayı denemektedir. İlkeleri bütün dünyaya yayılmış ve bilhassa Kıta Avrupası’ndan başlamak üzere kendinden sonraki devrimlerin motor gücü haline gelmiş Fransız Devrimi gerek tarih, gerekse siyaset bilimi, sosyoloji ve siyaset teorisi literatüründe kendine fazlaca yer bulmuş olmasına rağmen, İngiliz Şanlı Devrimi ve Amerikan Devrimi genellikle literatürde sınırlı ölçekte zikredilmiş devrimlerdir. Fakat İngiliz Şanlı Devrimi ve Amerikan Devrimi anlaşılma-sızın ya da tartışılma-sızın Fransız Devrimi’ni anlamak mümkün değildir. Dolayısıyla bu bildiride 1688 Şanlı Devrimi, Amerikan Devrimi ve Fransız Devrimi mukayese edilerek tartışılacaktır.

Sol tarih geleneğinin temel eğilimi İngiliz Şanlı Devrimi’nin ve Amerikan Devrimi’nin Fransız Devrimi’ne ilham olduğu yönündedir. Fakat bu iddia “devrim” nosyonunu Fransız Devrimi üzerinden açıklamakta, İngiliz Şanlı Devrimi’ni ve Amerikan Devrimi’ni ya “tamamlanmamış” ya da “eksik” devrimler olarak okumaktadır. Bizim buradaki amacımız tam da bu devrimler arasındaki temel farklılıkları ortaya koymaktır.

Benzer şekilde İngiltere tarihinde 1688 Şanlı Devrimi’nden önce gerçekleşen ve kral I. Charles’ın 1649’da idamıyla¹ sonuçlanan 1640-49 İngiliz Devrimi de bazı sol tarihçiler tarafından Fransız Devrimi’ne benzetilmektedir.² Ancak hem 1640-49 İngiliz Devrimi ve sonrasında gerçekleşen 1688 Şanlı Devrimi hem de Amerikan Devrimi gerek bıraktıkları siyasî ve entelektüel

1 Burada Kral I. Charles’ın Fransız Kralı XVI. Louis gibi yargılanmadan infaz edilmediğini unutmamak gerekir. Fransız Devrimi ve 1649 İngiliz Devrimi arasında kurulan analogide bu farklılık çoğunlukla atlanmaktadır.

2 Christopher Hill, *1640 İngiliz Devrimi*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005, s.13.

miras açısından, gerekse fikrî ve siyasî temelleri açısından Fransız Devrimi'nden radikal biçimde ayrı bir yerde durmaktadır. Dolayısıyla Fransız Devrimi ile İngiliz Şanlı Devrimi ve Amerikan Devrimi arasındaki farklılıkların ortaya konulması son derece önemlidir.

Öncelikle bu üç devrim arasında bir mukayeseye gidebilmek için üç aydınlanma geleneği arasındaki temel farklılıklara değinmek gerekir. Zira modern devrim fikri Aydınlanma Düşüncesi'nden mülhemdir. Genel kanaate göre tek bir Aydınlanma vardır ve bu Aydınlanma düşüncesini en iyi şekilde ifade eden sadece birkaç ideal veya kavramdan söz etmek mümkündür: Akıl, Bilim, İlerleme, Özgürlük, İnsan Hakları.³ Bu iddianın doğruluk payına sahip olduğu yadsınamaz. Fakat yine de yeterince açıklayıcı değildir. Elbette tek bir devrim olmadığı gibi tek bir Aydınlanma'dan söz etmek de mümkün değildir. Sırasıyla İngiliz Şanlı Devrimi, Amerikan Devrimi ve Fransız Devrimi birbirinden farklı sebeplerle gelişmiş ve bambaşka neticelerle sonlanmış devrimler olduğu gibi, İngiliz, Amerikan ve Fransız Aydınlanması da kendilerine özgü farklı niteliklere sahiptir. Fransız Devrimi, Fransız Aydınlanması'nın "Akıl"a dayalı rasyonel ilkelerinden, Amerikan Devrimi ise Amerikan Aydınlanması'nın "özgürlük" ilkesinden mülhemdir. 1688 Şanlı Devrimi için ise farklı bir durum söz konusudur. Zira Britanya Aydınlanma geleneği Amerika ve Fransa'dan farklı olarak 1688 İngiliz Şanlı Devrimi'nden mülhemdir ve entelektüel temelini bu devrimden miras almıştır. 1688 Şanlı Devrim'i ise siyasî temelini Aydınlanma Düşüncesinden daha eskiye dayanan Magna Carta'dan almaktadır.⁴ Dolayısıyla her üç Aydınlanma geleneğinin de farklı fikirlerde temellendiği gerçeği ışığında bu devrimleri birbirinden ayrı değerlendirmek mühimdir.

3 Burada bahsi geçen temel kavramlar İngiltere, Fransa ve Amerika örneklerinde farklı çağrışımlara sahiptir. Mesela İngiltere'de Aydınlanma geleneğe ve soyut değerlere vurgu yaparken Fransa'da gelenekten kopuş üzerinde temellenmiştir. Fransız Aydınlanma filozoflarının fikirleri aklın "birleştiriciliği" ve "evrenselliği"nde temellenmektedir. Yukarıda belirtilen temel kavramlar genel anlamda Fransız Aydınlanması'na atfedilmiştir. Fatih Duman, *Aydınlanma Eleştirisinden Devrim Karşıtlığına: Edmund Burke*, Liberte Yayınları, Ankara 2010, ss. 48-55. Ayrıca detaylı bilgi için bakınız: Gertrude Himmelfarb, *The Roads To Modernity: The British, French and American Enlightenments*, Vintage Books, London 2008.

4 Magna Carta Kraliyetin yetkilerinin sınırlandığı ve Monark ile Parlamento arasında güçler ayrılığı ilkesinin tesis edildiği, ilk siyasî akittir. "Magna Carta imzalandığından bu yana İngiltere'de meşru siyasal sistem Magna Carta'nın şartlarına dayalı sistem olmuştur. Buna göre İngiltere'de zuhur eden her iki devrim de özünde Magna Carta ile sağlanan siyasal sisteme geri dönüş arzusu ile gerçekleştirilmiştir. Ancak 1649 Devrimi özünde aynı ortak amaca sahip olsalar da bunu gerçekleştirmekte başarısız olmuştur. 1688 Şanlı Devrimi ise 1649 Devrimi'nden ders alarak Magna Carta ile sağlanan ideal siyasal sisteme geri dönüşü meşrutî monarşinin kalıcılığını garanti altına alarak başarmıştır. Magna Carta ile 1689 yılında Orange'lı William'in imzaladığı "Haklar Dilekçesi" arasındaki benzerlikler yadsınamazdır." Akif Kemal Koç, *Paradigmatik Devrim: 1688 İngiliz Devrimi*, Yayına hazırlanan Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2017, s., 47. Ayrıca Magna Carta ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız, David Carpenter, David Prior, *Magna Carta&Parliament, Houses of Parliament, Parliamentary Archives*, London 2015.

miras açısından, gerekse fikrî ve siyasî temelleri açısından Fransız Devrimi'nden radikal biçimde ayrı bir yerde durmaktadır. Dolayısıyla Fransız Devrimi ile İngiliz Şanlı Devrimi ve Amerikan Devrimi arasındaki farklılıkların ortaya konulması son derece önemlidir.

Öncelikle bu üç devrim arasında bir mukayeseye gidebilmek için üç aydınlanma geleneği arasındaki temel farklılıklara değinmek gerekir. Zira modern devrim fikri Aydınlanma Düşüncesi'nden mülhemdir. Genel kanaate göre tek bir Aydınlanma vardır ve bu Aydınlanma düşüncesini en iyi şekilde ifade eden sadece birkaç ideal veya kavramdan söz etmek mümkündür: Akıl, Bilim, İlerleme, Özgürlük, İnsan Hakları.³ Bu iddianın doğruluk payına sahip olduğu yadsınamaz. Fakat yine de yeterince açıklayıcı değildir. Elbette tek bir devrim olmadığı gibi tek bir Aydınlanma'dan söz etmek de mümkün değildir. Sırasıyla İngiliz Şanlı Devrimi, Amerikan Devrimi ve Fransız Devrimi birbirinden farklı sebeplerle gelişmiş ve bambaşka neticelerle sonlanmış devrimler olduğu gibi, İngiliz, Amerikan ve Fransız Aydınlanması da kendilerine özgü farklı niteliklere sahiptir. Fransız Devrimi, Fransız Aydınlanması'nın "Akıl"a dayalı rasyonel ilkelerinden, Amerikan Devrimi ise Amerikan Aydınlanması'nın "özgürlük" ilkesinden mülhemdir. 1688 Şanlı Devrimi için ise farklı bir durum söz konusudur. Zira Britanya Aydınlanma geleneği Amerika ve Fransa'dan farklı olarak 1688 İngiliz Şanlı Devrimi'nden mülhemdir ve entelektüel temelini bu devrimden miras almıştır. 1688 Şanlı Devrim'i ise siyasî temelini Aydınlanma Düşüncesinden daha eskiye dayanan Magna Carta'dan almaktadır.⁴ Dolayısıyla her üç Aydınlanma geleneğinin de farklı fikirlerde temellendiği gerçeği ışığında bu devrimleri birbirinden ayrı değerlendirmek mühimdir.

3 Burada bahsi geçen temel kavramlar İngiltere, Fransa ve Amerika örneklerinde farklı çağrışımlara sahiptir. Mesela İngiltere'de Aydınlanma geleneğe ve soyut değerlere vurgu yaparken Fransa'da gelenekten kopuş üzerinde temellenmiştir. Fransız Aydınlanma filozoflarının fikirleri aklın "birleştiriciliği" ve "evrenselliği"nde temellenmektedir. Yukarıda belirtilen temel kavramlar genel anlamda Fransız Aydınlanması'na atfedilmiştir. Fatih Duman, *Aydınlanma Eleştirisinden Devrim Karşıtlığına: Edmund Burke*, Liberte Yayınları, Ankara 2010, ss. 48-55. Ayrıca detaylı bilgi için bakınız: Gertrude Himmelfarb, *The Roads To Modernity: The British, French and American Enlightenments*, Vintage Books, London 2008.

4 Magna Carta Kraliyetin yetkilerinin sınırlandığı ve Monark ile Parlamento arasında güçler ayrılığı ilkesinin tesis edildiği, ilk siyasî akittir. "Magna Carta imzalandığından bu yana İngiltere'de meşru siyasal sistem Magna Carta'nın şartlarına dayalı sistem olmuştur. Buna göre İngiltere'de zuhur eden her iki devrim de özünde Magna Carta ile sağlanan siyasal sisteme geri dönüş arzusu ile gerçekleştirilmiştir. Ancak 1649 Devrimi özünde aynı ortak amaca sahip olsalar da bunu gerçekleştirmekte başarısız olmuştur. 1688 Şanlı Devrimi ise 1649 Devrimi'nden ders alarak Magna Carta ile sağlanan ideal siyasal sisteme geri dönüşü meşruti monarşinin kalıcılığını garanti altına alarak başarmıştır. Magna Carta ile 1689 yılında Orange'lı William'in imzaladığı "Haklar Dilekçesi" arasındaki benzerlikler yadsınamazdır." Akif Kemal Koç, *Paradigmatik Devrim: 1688 İngiliz Devrimi*, Yayına hazırlanan Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2017, s., 47. Ayrıca Magna Carta ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız, David Carpenter, David Prior, *Magna Carta&Parliament, Houses of Parliament, Parliamentary Archives*, London 2015.

Avrupa'da dünya görüşüne dair paradigmatik dönüşümü sağlayan Aydınlanma felsefesinin temelleri Rönesans ve Reform'a kadar geri götürülebilir.⁵ Örneğin modern çağın insanı merkeze alan fikir akımı "hümanizm" Rönesans ile ortaya çıkmıştır. Hümanizm modern "Devrim" fikrinde de (bilhassa Fransız Devrimi'nde) insana ve insan "Akıl"ına büyük rol biçmiştir. Çünkü modern çağda insan, tarihin gidişatını belirleyecek olan "Aydınlanmış özne"dir. Devrimciler "Aydınlanmış özne"lerdir.⁶

Devrim ile Aydınlanma arasında ilişki kurarken devrimi nasıl basit bir şekilde belirli bir tarihte olup bitmiş bir olay olarak değerlendirmiyorsak, Aydınlanma'yı da belirli tarihlerle sınırlandıramayız. Birçok teorisyen Aydınlanma ile devrim arasında direkt bir ilişki olmadığını öne sürse de⁷ her siyasî hareket gibi devrimler de bir fikir dünyasından mülhemdir. Ancak bunu yaparken Aydınlanma ile Devrim arasında bir öncelik ve sonralık ilişkisi kurmak yerine karşılıklı bir etkileşimden bahsetmek yerinde olacaktır. Nitekim 1688 Şanlı Devrim gerçekleşmeden önce Britanya Aydınlanması filozoflarının bir kısmı henüz doğmamış ya da düşüncelerini ortaya koymamıştır. Aynı şekilde Fransız Devrimi gerçekleşmeden önce doğmamış ya da devrim konusunda görüş belirtmemiş düşünürler de vardır. Fakat düşünürlerin devrim öncesinde fikirlerini ortaya koymamış olmaları Aydınlanma ile devrim arasında ilişki kurmamızı engellemez. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi Aydınlanma'nın kökleri modern devrimlerden çok daha önceki tarihlerde aranmalıdır. Zira yukarıda da belirttiğimiz gibi İngiliz Devrimi'ni şekillendiren düşüncelerin izi Magna Carta'ya kadar sürülebilir. Bununla beraber müteakip Amerikan ve Fransız Devrimlerini hazırlayan fikrî, kültürel ve siyasî şartlar ve gelenekler bu devrimlerden önce şekillenmeye başlamış ve devrim sürecinde ve sonrasında olgunlaşmıştır.

Her üç ülkede Aydınlanma felsefesinin gelişim süreci ve problem edindikleri ana temalar ve bu Aydınlanma geleneklerinin birbiri ile ilişkisini tahlil etmek bize bu üç ülkede neden farklı devrimlerin gerçekleştiğine dair ipuçları verecektir.

Aydınlanma Düşüncesi'nin Devrim ile İlişkisi

Kısaca bahsedecek olursak Britanya Aydınlanması "ahlâk filozofları"nın, Amerikan Aydınlanması "özgürlük düşünürleri"nin, Fransız Aydınlanması ise

5 Mustafa Erdoğan, *Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm*, Orion Yayınları, Ankara 2006, ss.16,20.

6 Akif Kemal Koç, *Paradigmatik Devrim:1688 İngiliz Devrimi*, Yayına Hazırlanan Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2017, s. 44.

7 Dorinda Outram, *Aydınlanma*, Dost Kitabevi, Çev. Sevdâ Çalışkan, Hamit Çalışkan, Ankara 2007, ss.154-155.

“Akıl ideologları”nın şekillendirdiği düşünceler bütünüdür.⁸ İngiliz Aydınlanması genel entelektüel duruş ve fikirleri açısından İskoç Aydınlanması’yla koparılamaz bir bağa sahiptir, ve hatta neredeyse hemen hemen aynıdır. Dolayısıyla İskoç ve İngiliz Aydınlanması’nı iki farklı Aydınlanma geleneği olarak değil, kapsayıcı tek bir Britanya Aydınlanması geleneği olarak okumak metnin selameti açısından daha sağlıklı olacaktır.

Britanya Aydınlanmasının fikrî temelleri öncelikle John Locke, Adam Smith, Adam Ferguson, Francis Hutcheson, David Hume gibi düşünürler tarafından şekillendirilmiştir. Bu düşünürlerin fikirleri arasındaki paralellikler Britanya Aydınlanması’nı okurken bize bir bütünlük sağlamaktadır.

Britanya Aydınlanması’nı bu manada Fransız Aydınlanması’ndan farklı kılan ve Smith, Hutcheson, Hume, Ferguson gibi isimlerin savunduğu en önemli husus şüphesiz “akıl sınırlılığı” ve “akıl” tek başına her şeyi açıklamaya muktedir olamayacağı yönündeki argümanlarıdır. Epistemolojiye dair fikirlerini empirizmde temellendiren Britanya Aydınlanma düşünürleri “Akıl”ı önceleyen unsurlar olarak tutkulara, tecrübeye, merhamete, sempati ve empatiye vurgu yaparlar. Dolayısıyla Britanya Aydınlanması’nın felsefesini Fransız Aydınlanma felsefesinden ayıran en önemli özellik ahlâk felsefesine vurgusudur. Toplum her ne kadar değişime maruz kalsa da, sürekliliğini ve istikrarını sosyal bağlara, yani “ortak duyuya,” “sempati”ye, geleneklere ve tecrübeye borçludur.⁹

Britanya Aydınlanması düşünürlerine göre insan “sınırlı”/finitif bir varlıktır. İnsan aklının sınırlılığına vurgu bizi siyasî anlamda da “sınırlılık” fikrine götürür. 1688 İngiliz Devrimi’nin siyaseten daha ılımlı ve köktenci olmayan bir değişime olan vurgusu bu fikirlerin temelinde yer almaktadır. 1688 Şanlı Devrimi Britanya Aydınlanması’nı tetrici bir değişimi ifade etmesi hasebiyle etkilemiştir. Zira İngiliz devlet geleneğinde yönetim ve devletin meşruiyeti geleneklere bağlılıkta temellenir. Her ne kadar Britanya Aydınlanma geleneğinde John Locke ve Thomas Hobbes gibi düşünürler bir “Toplum Sözleşmesi” fikrini öne sürseler de İngiliz siyasî geleneği toplumu ve siyasal sistemi devrim sonrası Fransa’sında olduğu gibi “Toplum Sözleşmesi” referansına bağlı olarak şekillendirmemiştir. Benzer bir durum Amerika için de geçerli-

8 Fransız Aydınlanma filozoflarından Voltaire, Diderot, d’Alembert gibi düşünürler için “akıl” aydınlanmanın temeli, özüdür. Akıl Fransız Aydınlanması’nın belirleyici kavramıdır ve Fransız Devrimi ile kilisenin ve Hıristiyanlığın ilkelerinin yerini akıl ilkeleri almıştır. Voltaire’in ve Diderot’un kilise karşıtı fikirleri akılda temellenmiştir. İngiltere ve Amerika’da ise Aydınlanma aklın yanında “erdem” ve “özgürlük” üzerinde temellenmiştir. Himmelfarb’a göre: “Britanya Aydınlanması ‘erdemin sosyolojisi’ni, Fransız Aydınlanması ‘Akıl ideolojisini’, Amerikan Aydınlanması ‘özgürlük siyaseti’ni ifade eder.” Gertrude Himmelfarb, *The Roads To Modernity: The British, French and American Enlightenment*, Vintage Books, London 2008, s. 18-19.

9 Duman, a.g.e., ss. 80-82.

dir. Amerikan Devrimi, İngiltere'den bağımsız bir "cumhuriyet" fikrine dayanıyor olsa bile bu cumhuriyet gerek siyasî temelleri gerekse referans aldığı Aydınlanma felsefesi bakımından Fransızların 1789'da tesis ettiği cumhuriyetle benzerlik taşımamaktadır. Bu nedenle Amerikan Aydınlanması'nın, "İnsan Hakları" fikrinin ve Amerikan Devrimi'nin Fransız Devrimi'ne doğrudan ilham olduğu yönündeki argümanlar, Amerikan Aydınlanması'nın İngiliz Aydınlanması'ndan etkilendiği gerçeği ışığında eleştirilebilir.

İngiliz Aydınlanması, 1688 Şanlı Devrimi'nden hareketle Amerikan Aydınlanması ve Amerikan Devrimini de etkilemiştir. Zira Amerika'nın "kurucu babaları" 1688 Şanlı Devrimi'nin kazandırdığı ve Britanya Aydınlanması düşünürlerinin vurgu yaptığı hak ve özgürlükleri talep etmişlerdir. Bu nedenle Amerikan Aydınlanması da insan "aklına" vurguda değil "özgürlük"te temellenmiş bir Aydınlanma'dır. Amerikalıların İngiltere'ye karşı giriştikleri bağımsızlık mücadelesinde hedefledikleri özgürlük esasen politik özgürlüktür. Şu da belirtilmelidir ki Amerikan Aydınlanması düşünürlerinin bahsettikleri özgürlük İngiliz özgürlükleridir. Benzer şekilde Fransız Devrimi'nin, Amerikan Devrimi'nden ödünç aldığı "İnsan Hakları" da aslında İngiliz haklarıdır. Amerikan Aydınlanması'nı şekillendiren Alexander Hamilton, John Jay, James Madison, Thomas Jefferson düşünürler de tıpkı Britanya Aydınlanması gibi geleneklere, tecrübeye dayalı tedrici bir değişimi önermiştir. Nitekim Bağımsızlık Savaşı'nın ardından kurulan Federatif yapı İngiltere'den miras kalan kurumları radikal ve jakoben bir eğilimle yıkıp yeniden inşa etmemiştir. Bunun yerine bu geleneksel kurumlara dayanan yeni kurumlar inşa edilerek mevcut kurumlar güçlendirilmiştir ya da bir anlamda onarılmıştır. Benzer şekilde Amerikan Aydınlanması da Fransız Aydınlanması'ndan farklı olarak İngiliz Aydınlanması gibi dinî kurumlar ile çatışmayan ve dinî kurumları yıkmayı hedeflemeyen bir Aydınlanmadır.¹⁰ Dolayısıyla Amerikan Devrimi ve Fransız Devrimi arasında kurulan benzerlik problemlidir.

Amerikan Aydınlanması'nın İngiliz Aydınlanması'nın etkisinde geliştiğinin başka bir kanıtı da John Locke'ın fikirlerinin Amerika'nın kurucu babaları tarafından Anayasa'da bahsi geçecek kadar benimsenmiş olmasıdır.¹¹ Ame-

10 Amerikan Aydınlanması'nı Fransız Aydınlanması'ndan farklı olarak "ideolojik" bir Aydınlanma olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Zira Aydınlanma düşüncesine içeriğini armağan eden kavramlar tek başlarına devrimlerin sebepleri değildir. Amerikan Devrimi İngiltere'den bağımsızlık kontekstinde "özgürlük" fikrinde temellenmiş olsa da Amerikan milliyetçiliği devrimin nedeni değil, sonucudur. David Parker, "Devrimle İlişkin Yaklaşımlar", *Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek*, der. David Parker, çev. Kemal İnal, Dost Kitabevi, Ankara 2003, s. 27-28. Colin Bonwick, "Amerikan Devrimi 1763-91", a.g.e., s.99.

11 Amerikan anayasası John Locke'un fikirlerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Politik özgürlük fikri ve güçler ayrılığı ilkesi John Locke'un *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme* adlı eserinde zikredilen temellendirmelere oturtulmuştur. Amerika'nın kurucu babalarından Thomas Jefferson "Bağımsızlık Bildirisi"ni (*Declaration of Independence*) kaleme alırken John Locke'a atıfla şöyle demiştir: "Tüm insanların eşit yaratıldığını, Yaradanları tarafından kendilerine devredilemez hakların verildiğini ve bu hakların Yaşam, Özgürlük ve Mutluluğa Erişme haklarının bulunduğu gerçeklerinin apaçık ortada

rikan Aydınlanması düşünürleri devrim öncesinde bağımsızlık ve özgürlük fikriyle yola çıkmışlar ve devrim sonrasında sosyal düzen Kurucu Babalar tarafından bu özgürlük fikri temelinde tesis edilmiştir. Amerikan Aydınlanması'nın entelektüel kökleri Amerikan Devrimi'ne paralel bir seyir izlemiştir. Dolayısıyla burada bahsi geçen "özgürlük" fikri Fransız Aydınlanması'nda fikrî temeli atılan ve Fransız Devrimi'nin sloganı haline gelmiş soyut özgürlük değildir. Amerikan Aydınlanması'nın ve Amerikan Devrimi'nin fikrî temelini oluşturan bu özgürlük, İngiltere yurttaşı sayılmak ve İngiliz hak ve özgürlüklerine sahip olmaktır. Yine Amerikan Devrimi'yle sonuçlanan Amerikan Bağımsızlık savaşı İngiltere ve Amerikalı koloniciler arasında radikal bir fikrî ayrıma da işaret etmemektedir. Zira Amerikalıların tepki gösterdiği İngiliz politikaları Londra'da da birçok İngiliz parlamenter tarafından eleştirilmiştir. Bilhassa İngiliz politikacı ve düşünür Edmund Burke dönemin hükümetini kolonilere karşı izledikleri yanlış politika konusunda sıklıkla uyarmıştır. Burke metinlerinde Amerikalı kolonicilerin haklarından bahsetmiş ve Parlamento'yu "bağımsızlık savaşı" konusunda uyarmıştır.¹² Bunlardan hareketle Amerikan Aydınlanması için bir "Özgürlük Aydınlanması" ve Amerikan Devrimi için "Özgürlük Devrimi" denilebilir. Her ne kadar Amerikan Devrimi'nin amaçladığı özgürlük Fransız Devrimi'nde zikredilen özgürlükle örtüşmese de Amerikan Devrimi'nin ve Aydınlanma geleneğinin Fransız Devrimi üzerindeki etkileri yadsınamazdır. Ancak Fransız Devrimi Amerikan ve İngiliz Devrimleri örneğindeki gibi "soyut, metafizik ya da bütünüyle rasyonel bir özgürlüğü değil, tarihsel şartlarda ve geleneklerde temellenen politik bir özgürlüğü savunmuşlardır".¹³ Burada Şanlı Devrim ve Amerikan Devrimi'nin de özgürlük kontekstinde bağınyı teslim etmek gerekir. Zira 1688 Şanlı Devrimi'nden sonra imzalanan ve bir nevi Magna Carta'nın revize edilmiş versiyonu olan *Declaraton of Rights* (Haklar Dilekçesi) metni Amerikan Anayasa'sında güvence altına alınan haklar ve özgürlüklerin temelini teşkil etmektedir.¹⁴

Bu aydınlanma geleneklerini hazırlayan koşullar ve devrimler birbirinden etkilenmesine rağmen, Fransız Aydınlanma'sı Amerika'da çok fazla yankı bulmamıştır. Zira Fransa'daki Devrim'i tetikleyen fikrî, siyasî ve ekonomik koşulların da Amerika'da bir karşılığı yoktur.¹⁵ Amerika'da Devrim sürecinde ve

olduğunu kabul ediyoruz." <http://www.constitution.org>, *Declaration of Independence In Congress, July 4, 1776.*, http://www.constitution.org/us_doi.pdf

12 Burke'ün Amerika'daki Kolonilere dair kehaneti çok geçmeden gerçekleşmiştir. Burke İngiltere'nin Amerikan Kolonileri'nin vergilendirilmesinin eleştirdiği 1774 tarihli metin için bakınız; Edmund Burke, *Selected Works of Edmund Burke: Thoughts on the Cause of Discontents and the Two Speeches on America*, US: Liberty Fund, Indianapolis 1999.

13 Koç, a.g.e., s. 60.

14 Himmelfarb, a.g.e., s.19.

15 Koç, a.g.e., s. 61.

sonrasında olgunlaşan siyasî fikirler, liberal muhafazakâr temellere dayanmaktadır. Ancak Fransızlar Amerika'lı kurucu babaların tüm uyarılarına rağmen, onların geliştirdikleri yeni yönetim anlayışı yerine “devrim teorisi”ni ithal etmişlerdir.¹⁶ Aydınlanma Düşüncesi ilk olarak İngiltere’de filizlenmiş ve yukarıda belirttiğimiz temel ilkeleri inşa etmiş olsa da Fransa’da Aydınlanma ve bu Aydınlanma’nın neticesi olan Devrim “şiddet”, “terör” ve “totlitarizm” istikametine yönelmiştir. Fransız Aydınlanması ve onun rehberliğinde gerçekleşmiş olan Fransız Devrimi bugünkü anlamıyla “modern devrim” kavramına ve birçok bakımdan “Aydınlanma” denince akla gelen ilkelere isim ve içeriğini armağan etmiştir. Bu nedenle Fransız Aydınlanması ile Fransız Devrimi’nin, 1688 Şanlı Devrimi’ni ve Amerikan Devrimi’ni anlayabilmemiz açısından literatürde önemi haizdir. Fransız Devrimi hem İngiliz Devrimlerinden hem de Amerikan Devrimi’nden etkilenmiş olmasına rağmen, “Devrim” Fransa’da Amerikan ve İngiliz örneklerinden taban tabana zıt biçimde şiddet ve teröre yönelmiştir. Kuşkusuz bunda devrimin fikrî temelini hazırlayan Fransız Aydınlanması’nın ilkleri etkili olmuştur.

“Voltaire, Rousseau, Diderot, Holbach, D’alembert gibi düşünürlerin temsil ettiği Fransız Aydınlanması İngiliz Aydınlanma düşüncesinin aksine genel olarak materyalist, deist veya “ateist,” sekülerist, cumhuriyetçi, radikal ve jakoben bir Aydınlanma’dır. Voltaire, Rousseau gibi düşünürler devrimden korkmuş, devrimi amaçlamamış ve hatta yasaklamış olsalar da fikirleriyle Fransız Devrimi’nin önünü açmış düşünürler olarak kabul edilirler.”¹⁷

Fransız Devrimi’nin ve Aydınlanma Geleneği’nin neredeyse bütün Avrupa’ya ihracının (Türkiye’nin modernleşmesi de Fransız Devrimi ve Fransız Aydınlanma Geleneği referans alınarak gerçekleşmiştir.) altında yatan temel sebep ve belki de en ayırt edici özelliklerinden bir tanesi şüphesiz “evrensellik” ilkesidir. Fransız Aydınlanması’nın temel direği sayabileceğimiz “Akıl”a vurgu ve “Akıl”ın ilkeleriyle bütün bilginin elde edilebileceği fikri bu “evrensellik” iddiasını kuvvetlendirmiştir. Bu evrensellik iddiası Fransız Devrimi’nin İngiliz Şanlı Devrimi’ne ve Amerikan Devrimi’ne nazaran etkisinin Kıta Avrupası’nda daha yoğun olmasının başlıca sebebidir.¹⁸ 1688 Şanlı Dev-

16 Koç, a.g.e., s.61. Bu kontekste ayrıca Hannah Arendt’in İngiliz tarihçi John Emerich Edward Dalberg Acton’dan yaptığı iktibas manidardır: “Bu bakir topraklarda bizim kazanmış olduğumuz zaferler, sizin umutlarınızı beslemesin. Bizim duygularımızı beraberinizde taşıyacaksınız; fakat onları yüzyıllardır çürümüş bir ülkede filizlendirmeye çalışırsanız, bizimkilerden daha zorlu engellerle karşılaşacaksınız. Biz de özgürlüğümüzü kanla kazandık, ama siz, özgürlüğün eski dünyaya kök salabilmesi için oluk oluk kan akıtmak zorunda kalacaksınız.” İktibas için bkz. Lord Acton, *Lectures on the French Revolution* (1910), Noonday, ciltsiz baskı, 1959. İktibas eden, Hannah Arendt, *Devrim Üzerine*, çev. Onur Eylül Kara, İletişim Yayınları 2012, s. 85.

17 Koç, a.g.e., s.16. Ayrıca Fransız Aydınlanması için bakınız; Oscar Ewald, *Fransız Aydınlanma Felsefesi*, çev. Gürsel Aytaç, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2010., Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011., Gertrude Himmelfarb, *The Roads To Modernity: The British, French and American Enlightenment*, Vintage Books, London 2008. Fatih Duman, *Aydınlanma Eleştirisinden Devrim Karşıtlığına: Edmund Burke*, Liberte Yayınları, Ankara 2010.

18 Mustafa Erdoğan, *Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm*, Orion Yayınevi, Ankara 2006, ss. 21-22.

rim ve Amerikan Devrimi ise etkileri bakımından sadece yerel ölçekte sınırlı kalmıştır.

Elbette burada Fransız Devrimi'nin tek sebebinin Fransız Aydınlanması olduğunu ileri sürmek aşırı ve yersiz bir iddia olacaktır. Fransız Aydınlanması her ne kadar "Akıl"ın ilkelerine, materyalizme ve sekülerizme vurgusu ile ön plana çıksa da Fransız Aydınlanması düşünürlerinin birçoğu Fransız Devrimi gibi bir devrimi öngörmemiş ya da bu arzu içerisinde olmamıştır. D'Lambert daha ılımlı ve hatta tedrici bir "ilerleme" fikrine vurgu yaparken, Voltaire İngiltere'nin 1688 Şanlı Devrimi gibi bir devrim fikrini savunmuştur.¹⁹ Diğer Fransız Aydınlanması düşünürleri gibi Voltaire'in de temel referans noktası olan "hümanizm" onun özgürlük anlayışını şekillendirmiştir. Voltaire'e göre düşünce özgürlüğü "insan"ın en temel özgürlükleri arasında yer almaktaydı. Bu yönüyle Fransız Devrimi'nin fikrî altyapısını etkilediği söylenebilir. Fakat onun özgürlük anlayışı esasen Fransız devrimcilerinin tasavvur ettiği özgürlükten ziyade İngiltere'de olduğu gibi "kanun önünde eşitlik"e dayalı bir özgürlüktür.²⁰ Voltaire bu yönüyle Fransız Devrimi'nin temel üç ilkesinden birisi olan "eşitlik" ilkesini armağan etmiştir. Yine başka bir Fransız Aydınlanması filozofu olan Rousseau'nun fikirleri ise Voltaire'in fikirlerine kıyasla daha eleştireldir. Voltaire'in fikirleri meşruti monarşi ve "Anayasal Eşitlik" üzerinde temellenirken, Rousseau'nun fikirleri mevcut düzenin eleştirisi ve Cumhuriyetçi ilkeler üzerinde temellenmektedir. Rousseau'nun fikirleri Fransız Devrimcileri tarafından –Bilhassa öğrencisi ve Jakoben Kulübün kurucusu olan Maximillien Robespierre tarafından– "Devrim" in kurucu ve değişmez ilkeleri olarak benimsenmiştir. "Genel İrade", "Toplum Sözleşmesi" ve "Sivil Din" doktrinleri Fransa'da Devrimcilerin kurmak istedikleri yeni düzen için en elverişli fikirlerdi. Diğer devrimci gruplar ya da kullüplerden ziyade radikalliğiyle bilinen Jakoben Kulübü bu fikirlerin icrasında büyük rol oynamıştır.

"Rousseau'nun herkesin itiraz etmeden itaat etmesini öğrettiği 'genel irade' nosyonu tamamıyla mutlak monark karakterine sahiptir'....Rousseau, çürümüş hurafeler ve önyargılar temizlendiğinde ve uygun ortam yaratıldığında, gerçek rasyonel insanı varlık nasıl doğmuş ise, rasyonel toplum da öyle doğacak ve egemen olacak, diye düşünüyordu. Birey için geçerli olan şey, insanların iradeleriyle çıkarlarının etkileşiminin şekillendirdiği naturel/doğal komünite/cemaat için de geçerlidir; çünkü ona göre natürel cemaat bir zamanlar vardı; ancak eşitsizlik ve özel çıkarlardan kaynaklanan sosyal hastalıklar onu kirletmişti. Toplumu suni ve zararlı sosyal sınıf, din, lonca bağlarından ve diğer 'kısmi ilişki' formlarından kurtarın; işte o zaman natürel cemaate/topluma yeniden kavuşulacak, halkın gerçek iradesi durumundaki genel iradenin ortaya çıkacağı dekor yaratılmış olacaktır. Rousseau, bize, çok iyi bilinen bir pasajda, Genel İrade'nin, 'her

19 Oskar Ewald, *Fransız Aydınlanma Felsefesi*, çev. Gürsel Aytaç, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2010, s., 98.

20 Oskar Ewald, *a.g.e.*, s.76

zaman doğru oldu[nu] ama ona rehberlik eden kararların her zaman aydınlanmış olmadığı[-ni]' söyler. Bu yüzden halka hem bir bütün hem de tekil bireyler olarak geleneksel kurumların önyargı yüklü etkilerinden korunmak ezeli ve ebedi bir zorunluluktur."²¹

Rousseau'nun ifade ettiği ve soyut biçimde halkın iradesi olarak tasavvur edilen "Genel İrade" doktrini Fransız Devrimcileri tarafından monarşiden çok daha despotik bir düzenin inşasında kullanılmıştır. Fransız Devrimi boyunca "Genel İrade" doktrini "Genel Devrimci İrade"'nin dışında kalan hiçbir fikrin kabul görmediği (örneğin Jironenler)²² ve hatta bu fikirleri dile getirenlerin gilyotine gönderildiği bir düzenin inşasında kullanılmıştır ve bu yönüyle son derece despotiktir. Buradan hareketle Fransa'daki devrimcilerin temel ülküsü, bütün dinî ve sosyal kurumları yıkararak, gelenekleri ve düzeni alaşağı ederek yeni bir insan ve yeni bir toplum yaratmaktır. Şüphesiz bu yeni toplumun yeni dini "Sivil Din" olacaktır, yani "Akıl Dini". "Genel İrade"'nin Fransız Devrimi'ndeki karşılığı ise "jakobenlerin" iradesidir.²³

Aydınlanma Düşüncesi bize neden bu üç devrim arasında derin farklılıklar olduğunu açıklamaktadır. Aydınlanma geleneklerinden hareketle şunu ifade edebiliriz: "1688 Şanlı Devrim "onur" ve "erdem" Aydınlanması'na bağlı olarak "onur" devrimi, Amerikan Devrimi "özgürlük devrimi," Fransız Devrimi ise "Akıl Devrimi"dir. Dolayısıyla bize göre bu devrimler birbirinden ayrılmaktadır. Fransız Devrimi kültürel, siyasî ve dinî açıdan diğer iki devrimden çok daha radikal bir devrimdir."²⁴

Üç Devrim: Şanlı Devrim, Amerikan Devrimi, Fransız Devrimi

1688 Şanlı Devrimi'ni "paradigmatik" olarak önemli hale getiren en temel faktör, Şanlı Devrim'in kansız bir devrim olmasıdır. Kansız bir "devrim" olması şüphesiz İngiliz siyasetinin "gelenek" ve "tecrübe" üzerine inşa edilmiş olmasına bağlanabilir. Geleneğe olan bu bağlılık ile kurulan anayasal düzen,

21 Robert Nisbet, *Sosyolojik Düşünce Geleneği*, çev. Yusuf Kaplan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 231; ss. 370-371.

22 "Jironenler (La Gironde) 1789'dan sonra kurulan Kurucu Mecliste solu, Konvansiyon meclisinin kurulmasından sonra sağı temsil eden gruptur. 1789'dan 1793 yılına kadar olan dönemde mecliste daha ılımlı bir devrim modelini ve meşrutî monarşi fikrini savunmuşlardır. 1792'de Jironenler'in önde gelen isimlerinden olan Brissot mecliste Robespierre ve Jakobenler'den daha etkin konumdaydı ancak 1793 senesinde Avusturya ile girişilen savaşta Fransa başarısız olunca "baldırı çıplak"lar (*Sans-culotte*) Jironen temsilcileri meclisten kovdular ve 32 temsilcileri tutuklandı. Robespierre'in önderliğinde Jakobenler'in dönemi başladığında Jironenler devrime ihanet ettikleri suçlamasıyla Kral XVI. Louis ile gilyotine gönderilmiştir ve Jakobenler'in iktidarı ile birlikte "Terör Dönemi" başlamıştır." Maximilien Robespierre, *Ayaklar Baş Olunca/Jakoben Söylevler*, çev. İlhan Erman, İlkeriç Yayıncılık, Ankara 2008, s.175.

23 François Furet, *Devrimin Yorumu: Fransız Devrimi'ne Üç Yaklaşım Biçimi*, çev. Ahmet Kuyaş, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2013, s.77,87.

24 Koç, *a.g.e.*, s.17.

İngiliz tarihçi Thomas Babington Macaulay'e göre İngiltere'yi Fransız Devrimi gibi kanlı bir devrimden koruyan en temel faktördür.²⁵ Devrim İngiltere'de Kral II. James'in dönemin Fransa'sındaki gibi Katolik temellere dayanan mutlakiyetçi ve otoriter bir yönetim kurmasına engel olmuştur. Devrim'in temel sebebinin kısaca mutlakiyetçi bir rejime karşı İngiliz siyasi geleneğinde kökleri olan Parlamenter Monarşi ya da Anyasal Monarşi'nin yeniden tesis edilmesidir. Dolayısıyla devrimin temel motivasyonu aslında "restorasyon"dur. 1640-49 Devrimi'nin neticesinde kurulan Cumhuriyet tecrübesinden öğrendiklerini İngilizler Şanlı Devrim'e taşımış ve çok daha temkinli davranmayı tercih etmişlerdir.²⁶

Elbette "Devrim" ve "restorasyon" modern terminolojide anlam yönünden birbirini karşılamamaktadır. Burada İngiliz siyaset geleneğinin ve sonrasında Britanya Aydınlanması düşünürlerinin zaman ve tarih anlayışları önemlidir. İngiltere'de devrim "*ideal olan düzene*" geri dönüşü ifade eder. "Buna göre başladığı noktaya geri dönüşü ifade eden *revolution* İngiltere örneğinde bu anlamıyla karşımıza çıkar."²⁷ Dolayısıyla "devrim"e yönelik tekil bir tanımın kullanımı yerine, devrimin kendi döneminde sahip olduğu anlamalarına başvurmak yerinde olacaktır. Ancak bir çok yorumcu "devrim"i Fransız Devrimi ile kazandığı anlam üzerinden değerlendirerek 1688 Şanlı Devrimi'nin devrim olmadığını ileri sürmektedir. Niall Ferguson'a göre 1688 Şanlı Devrimi esasen Whig ve Tory Parlamenterlerin II. James'e karşı daha ılımlı ve parlamentonun gücünü restore edecek bir monarkı tahta davet ettiği darbedir.²⁸ Benzer şekilde sol teorisyenler ve tarihçiler gerçek İngiliz Devrimi'nin 1640-60 arasında gerçekleştiğini iddia ederler. Şüphesiz bu iddianın arkasında

25 Thomas Macaulay, Babington, *The History of England*, Penguin Books, London, 1987 s. 13.

26 "II. James (1633-1701) İngiltere, İskoçya ve İrlanda kralıdır. Birleşik Krallığın son Katolik hükümdarıdır. İktidarı döneminde, dinî inancı ve uygulamaları nedeniyle halkın büyük bir kısmının tepkisini çekmiştir. 11 Aralık 1688'de İngiltere Parlamentosu, II. James'i halkın tepkisini ve düşüncelerini dikkate alması için uyarmıştır. Fakat kral tavrını değiştirmeyince 11 Nisan 1689'da parlamento tarafından görevinden azledilmiştir. Yerine kendisi gibi Katolik olan oğlu James Francis Edward yerine Protestan kızı Mary ve kocası II. William geçirilmiştir. Mary ve William 1689'dan itibaren ülkeyi beraber yönetmeye başlamıştır. İrlanda'da sürgünde bulunan James, tahtı geri almak için girişimde bulduysa da, kendisine bağlı güçlerin William kuvvetleri tarafından 1690'da Boyne Savaşında yenilmesi üzerine Fransa'ya geri dönmek zorunda kalmıştır. Geri kalan ömrünü dostu ve aynı zamanda kuzeni olan XIV. Louis'in koruması altında sürdürmüştür. II. James, tahtta kaldığı süre boyunca mutlak iktidar sahibi olmaya ve kendi Katolik inancına serbestlik tanınmasına çalışmıştır. Bu çabaları İngiltere Parlamentosu ve halkın önemli bir kısmı tarafından tepki görmüştür. Parlamento, diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, yükselen mutlakiyetçi akımın İngiliz Kilisesi yasal üstünlüğünü yitirmesine ve geleneksel İngiliz özgürlüklüğüne tehdit oluşturabileceğini görmüştür. Bu gerilim, İngiliz Parlamentosu ile taht arasında üç yıl sürecek bir mücadelenin yaşanmasına neden olmuştur. Sonuç olarak kral azledilip, İngiliz Haklar Beyannamesi kabul edilmiş ve tahta Hannover Hanedanı geçmiştir.(ç.n.)" Edmund Burke, *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler*, çev. Okan Arslan, Kadim Yayınları, Ankara 2016, ss. 46-47.

27 Koç, a.g.e., s.63.

28 Ayrıntılı bilgi için bakınız; Niall Ferguson, *Uygarlık: Batı ve Ötekiler*, çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, 129-130.

Fransız Devrimi ile Cromwell'in Devrimi arasında kurdukları bağ yatmaktadır. İngiliz tarihçi Tim Harris'e göre Şanlı Devrim legal otoritesini elinde bulduran bir kralın tahtından edildiği bir hanedanlık darbesi (dynastic coup) dir.²⁹ "Fakat bu argümanlar devrimin sürekliliği ve devrimci gelenek hususunda boşluklar yaratır ve İngiliz geleneklerinin "devrim"deki rolünü ıskalar veya görmez. Zira 1649 İngiliz Devrimi restorasyon sürecine girilmesini savunan bütün İngilizler için ders alınması gereken kısa bir fetret dönemi olarak açıklanmaktadır."³⁰ Şanlı Devrim tam da bu "fetret dönemi"nden alınan ders sayesinde "kansız bir devrim" ve bir konsensüs ürünü olmayı başarmıştır. Şüphesiz bu konsensüs yalnızca Parlamento'daki iki siyasî kanadı teşkil eden Whig ve Tory'lerin ittifakından da ibaret değildir.

"İmparatorluğun tüm tarihi boyunca, 1688 İngiltere'sinde olduğu gibi, Whig'lerin, Tory'lerin, prenslerin, piskoposların, soyluların, ruhban sınıfının, halkın ve muvazzaf ordunun aynı düşüncede olduğu böylesi bir kansız Devrim örneği olup olmadığını çok merak ediyorum. Tüm İngiltere'yi tek bir düşüncede birleşmiş görmek, çok özel bir zamanda yaşadığımız anlamına gelmektedir."³¹

1688 Şanlı Devrim kısaca Kral II. James'in İngiltere'de siyasî ve dinî otoriteyi tahrip ederek kuracağı mutlak monarşiye tepkinin neticesidir. Uzun bir iç savaştan sonra Kral I. Charles'ın idamıyla sonuçlanan 1649 İngiliz Devrimi İngiltere'de "iç savaş", "diktatörlük", "mutlakiyetçilik" gibi kavramlardan uzunca bir süre boyunca korkulmasına sebep olmuştur. 1660 yılında Kral II. Charles'ın Parlamento tarafından tekrar İngiltere tahtına davet edilmesinin ardından girilen "Restorasyon Dönemi" bu korkunun tezahürü olarak Parlamento'nun ülkeyi iç savaş tehlikesinden koruyacak daha sınırlı bir monark arzuladığı bir dönemdir.³² Fakat aynı "Restorasyon Dönemi" Stuard Hanedanlığını mutlakiyetçiliği restore ettiği bir dönem olmuştur. Kral II. Charles'ın döneminde York Dükü olan erkek kardeşi II. James'in II. Charles'tan sonra tahtı devralması Parlamento'nun endişelerini artırmıştır. İngiliz siyasî geleceğinin açıkça Katolik bir kralın tahta çıkmasını yasaklamasına rağmen "ilahi hak" olarak II. James'in tahta çıkması Parlamento'nun bir kez daha mutlakiyetçi bir monarka karşı güç kaybetmesine neden olmuştur.

29 Orange Prensi William'in İngiliz Parlamento'sunun isteği üzerine İngiltere'ye gelerek Kral II. James'e tahttan el çektirmesi birçok tarihçi tarafından "işgal" (invasion) olarak nitelendirilir. 1688 Şanlı Devrim'inin bir istila ve "saray" darbesi olduğuna ilişkin detaylı bilgi için bakınız; Tim Harris, *Revolution: The Great Crisis of The British Monarchy 1685-1720*, Penguin Books, London 2007.

30 Koç, *a.g.e.*, s. 79.

31 Cibber Colley, *An Apology for the Life of Colley Cibber*, London 1925, c. I, s. 35. İktibas eden: Speck, W. A., "1688: Siyasal Bir Devrim", *Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991*, der. David Parker, Ankara 2003, s. 88. Ancak Fransız Devrimi için benzer bir argümanı ileri sürmek oldukça güçtür. Zira hem 1793'te Kral XVI. Louis'nin idamından önce hem de sonrasında devrimin gidişatı ve temel ilkeleri konusunda farklı fikirlere sahip birçok "kulüp" mevcuttu. Bunlardan en bilinen ikisi olan Jakobenler ve Jirondenler arasındaki fikir tartışması Robespierre önderliğindeki Jakobenlerin neredeyse bütün Jirondenleri gilyotine göndermesi ile sonuçlanmıştır.

32 Miller, *a.g.e.*, s. 1.

II. James'in hız kesmeden İngiltere'yi Katolikleştirmeye yönelik yasaları ve Parlamento'nun desteğini kazanan II. Charles'ın Protestan oğlu Monmouth Dükü'nü idam ettirmesi Whig parlamenterler tarafından eleştirilse de Parlamento'da muhafazakâr siyasî kanadı temsil eden Tory'lerin desteğini elinde bulunduran II. James'in daha fazla güç kazanmasını sağlamıştır. Whig tarihçiler II. James'e karşı neredeyse tüm ulusun desteğini kazanmış olan Monmouth Dükü'nün idamını "Kanlı Hüküm" (Bloody Assize) olarak adlandırmıştır.³³

Ancak II. James'in Katolisizmi İngiltere'de yaygın hale getirme politikaları kısa vadede kralcı kanatta yer alan Tory'lerin de tepkisini kazanmasına yol açmıştır. İngiltere'nin hâlâ yirmi yıl geride bıraktıkları iç savaşı unutmamış olmaları Whig-Tory ittifakının son derece temkinli davranmasını sağlamıştır. Birçok tarihçi ve yorumcuya göre İngiltere'de II. James'in iktidarına karşı kanlı bir devrime girişilmemesinin temel sebebi ulusal ölçekte bir iç savaş ve kaos endişesidir. Mesela İngiliz Marxist tarihçi Christopher Hill'e göre İngiltere'de kanlı bir devrim yaşanmamasının temel sebebi Orange'lı William'ın kalabalık bir orduyla gelip II. James'in iktidarına son vermesidir.³⁴ Ancak İngiltere'de kansız bir devrimin gerçekleşmesinin asıl sebebi Parlamento'nun mutlakiyetçi Katolik bir kralın yerine Orange'lı William'ı konsensüs ile tahta davet etmesidir. "Böylece 1688 Şanlı Devrim'i İngiltere'de hem mutlak monarşinin hem de radikal bir cumhuriyet fikrinin sonunu getirmiştir."³⁵

Şüphesiz Şanlı Devrim'i bugün bile devrim tartışmaları açısından önemli kılan belki de en temel özelliği bütün bir ulusun konsensüsünün ürünü olmasının yanı sıra Avrupa'nın mutlakiyetçi Krallar ile radikal Cumhuriyetçi idealler arasında çalkalandığı bir dönemde ılımlı bir devrim olmasıdır. Zira tam bir yüzyıl sonra Fransız Devrimi tarih sahnesine radikal, kanlı ve yüzü şiddete dönük bir devrim olacak çıkacaktır. Şanlı Devrim'i Fransız Devrimi'nden ayıran bir diğer önemli husus ise Şanlı Devrim'in fikirlerinin evrensellik iddiası taşımamasıdır. Öte yandan Fransız Devrimi kendinden önceki İngiliz ve Amerikan Devrimleri'nden farklı olarak evrensellik iddiası ile ortaya çıkmış ve kısa sürede Fransa ile birlikte neredeyse tüm dünyayı ateşe vermiştir.

Britanya Aydınlanması'nın ve Şanlı Devrim'in Amerikan Devrimi 1689'da Orange'lı William ve Mary'nin tahtı devralması ile imzalanan Haklar Beyannamesi (*Declaration of Rights*) geleneksel İngiliz hak ve özgürlüklerinin bir

33 Thomas Macaulay, Babington, *The History of England*, Penguin Books, London, 1987 s. 107. Monmouth Dükü'nün idamı ve İngiltere tarihi açısından önemine dair detaylı bilgi için bkz. A Macaulay, a.g.e., ss.107-114.

34 Christopher Hill, *İngiliz Devrimler Çağı: Demokratik Devrimden Sanayi Devrimine 1530-1780*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015, s.178.

35 Koç, a.g.e., s.82.

teminatı olarak imzalanmıştır. Bir bakıma Şanlı Devrim'in gerçek prensipleri olarak adlandırabileceğimiz bu beyanname 1760'lı yıllara gelindiğinde Amerikan Aydınlanması'nın ve Devrimi'nin entelektüel ve siyasî temelini oluşturuyordu. Dolayısıyla Amerikan Devrimi'ni "özgürlüğün", İngiltere'den bağımsızlığın kazanılması ile son bulmuş bir devrim olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Zira Amerika'da Devrim tam da Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra özgürlük fikrine dayalı bir cumhuriyetin ilan edilmesiyle başlamıştır.

Amerika'da devrimi hazırlayan süreç 1688 Şanlı Devrim'i kontekstinde değerlendirildiğinde Kral III. George'un ve North hükümetinin "basiretsiz" ve baskıcı politikalarının ürünüdür. 1689'da Haklar Dilekçesi ile kazanılmış olan temel haklar ve özgürlükler Amerikalı kolonicilerin İngiliz hak ve "özgürlük"lerine dayalı bir Aydınlanma düşüncesi geliştirmelerine gerekli zemini hazırlamıştır.³⁶ Ancak Amerikan Aydınlanması'nın ilk fikri bağımsızlık olmamıştır. Amerikalıların talep ettikleri haklar "Britanya İmparatorluğu"nun bir parçası olarak talep edilmiştir. Ancak Amerikalıların taleplerini karşılamak yerine İngiltere'nin baskıcı bir politika izlemesi neticesinde Amerikalılar arasında bir "özgürlük" fikri alevlenmiştir. Yine de bu özgürlük fikri Fransız Devrimi'ndekine benzer bir özgürlük olmaktan ziyade daha tedrici bir özgürlüktür.³⁷ Kolonicilerin talep ettiği özgürlük 1688 Şanlı Devrim'in kazanımları olan özgürlüklerdir.³⁸

"[B]u devrim kendi evlatlarını yememişti ve 'restorasyon'a kolları sıvamış olanlar ile Devrim'i başlatıp sonlandıranlar aynı kişiler olmuştu. Hatta iktidarın oluşumuna dek yaşamış ve yeni düzende görev almışlardı. Restorasyon, yani o *kadim*³⁹ özgürlüklerin geri kazanılması olarak gördükleri şey, bir devrime dönüşmüştü. Britanya Anayasası, İngilizlere özgü haklar ve sömürgeci yönetim şekilleri üzerine geliştirdikleri düşünce ve kuramlar, bir bağımsızlık ilanı ile sonlanmıştı. Oysa devrime yol açan kıpırdanma, devrimci bir kasıt taşımıyordu. Öyle ki "koloniler hakkında ilk elden bilgisi herkesten fazla olan Benjamin Franklin, daha sonra bütün içtenliğiyle şunları söyleyebilmişti: 'Ben hiçbir Sohbet, sarhoş ya da ayık hiç Kimseden, Ayrılma isteğine dair en ufak bir ifade yahut böyle bir Şeyin Amerika'ya üstünlük sağlayacağına dair bir İma işitmemiştim.'"⁴⁰

Yukarıdaki iktibastan da açıkça anlaşılacağı üzere Amerikalıların Britanya'nın siyasî teamüllerine ve anayasasına bağlılıkları kuşku götürmezdir. Dolayısıyla Amerikan Devrimi'nin temel sebebinin "meşruiyet" sorunu olduğunu ileri sürebiliriz. Nitekim temsil hakkı talebinin kendisi anayasaya bağlılığın

36 Koç, *a.g.e.*, s. 88.

37 Koç, *a.g.e.*, s.88.

38 Colin Bonwick, "Amerikan Devrimi: 1763-91", *Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek*, (der.) David Parker, Dost Yayınları, Ankara 2000, s.97.

39 İtalya yazara ait. "Arendt'in kadim özgürlüklerden kastı 1689 Haklar Dilekçesi ile teminat altına alınmış Britanyalı hak ve özgürlükleridir. Bu haklar ve özgürlükler bir evrensellik iddiasında değildir." Koç, *a.g.e.*, s. 90.

40 Arendt, *a.g.e.*, s. 56.

tek başına kanıtı olmak için yeterlidir. Bir çok tarihçi ve yorumcu Amerikan Devrimi'nin tarihini İngiltere'nin ağır vergi yüküne kolonicilerin verdiği tepki olarak yorumlarsa da asıl kaygının ekonomik temelli olmadığı aşikardır. Ancak burada şunu belirtmek gereklidir; Amerikalı kolonicilerin tepkisi esasen vergilerin kendisine değil, temsil edilmedikleri bir meclis tarafından vergilendirilmelerinedir.⁴¹ Dolayısıyla Amerikan Devrimi'nin/ Bağımsızlık Mücadelesinin sebebinin özgürlük ve temsil kaygısı olduğunu ifade etmek daha yerinde olacaktır. Zira Amerikalı Whigler İngiltere'nin kolonileri meşru olarak vergilendiremeyeceğini, zira bunu yapması halinde İngiliz anayasasının/temayül hukukunun “temsil olmaksızın vergilendirme yapılamaz” (*no taxation without representation*) ilkesinin parlamento tarafından ihlal edileceğini ileri sürmüşlerdir.⁴²

Ancak İngiltere Parlamentosu'nun baskıcı politikaları ve Amerikalı koloniciler ile gerilimi tırmandıran yeni vergileri Amerikalıların kaygılarını iyice perçinlemiş ve nihayetinde Amerikalı kolonicilerinde karşıt eylemlerde bulunmalarına sebep olmuştur. Amerikalıların İngiltere'den gelen ticari ürünleri boykot etmesi ve bu boykotların geniş çaplı bir isyana dönüşeceği endişesi ile İngiltere'nin askeri müdahale kararı alması bugün Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın başladığı olay olarak bilinen Boston Katliamı'nın⁴³ yaşanmasına sebep olmuş ve resmen savaşı başlatmıştır.

“Amerika'da Devrimden önce meydana gelen olaylar dizisinin bir okuması yapıldığında, Amerika'nın ezelden beri Britanya'dan bağımsız olmayı istediği biçimindeki argümanlar değerini yitirmektedir. Zira Britanya askerleri yargılanırken kendilerine “vatanseverler” diyen iki Amerikalı kolonici Britanya askerlerinin mahkemeye karşı savunmalarını üstlenmiştir.⁴⁴ Kendilerini Britanya'ya bağlı hisseden Amerikalıların Bağımsızlık Savaşı'nın ve Devrimi'nin itici gücü “özgürlük,” “haklar,” ve “eşitlik” talepleri Britanyalı olmalarından neşet eden taleplerdir. Amerika'daki devrimin (özgürlük mücadelesinin),

“devrim ruhunun ve de Kurucu Babalar'ın incelikli ve hikmetli siyaset kuramlarının Avrupa kıtası üzerinde fark edilebilir bir etki yaratmadığı açık bir gerçektir. Amerikan Devrimi aktörlerinin, yeni cumhuriyetçi yönetimin en büyük buluşları arasında saydıkları şeyin yani güçler ayrılığı

41 Amerikalı kolonilere yönelik vergilendirme politikalarının temsil hakkı ve İngiliz Parlamento'sunda koloniler tarafından seçilmiş bir temsilcinin bulunmamasıyla ilişkili olduğu aşikardır. James, H. Stark, *The Loyalists of Massachusetts And the Other Side of American Revolution*, The Salem Press Co. Boston 1910, s. 34.

42 David Ramsay, *The History of The American Revolution In Two Volumes*, Liberty Fund, United States of America 1990, s. 154.

43 19-20 Ocak 1770 yılında kendilerini “Özgürlüğün Oğulları” diye isimlendiren bir grup ile Britanya askerinin çatışmaya girmesi sonucu beş sivilin ölümüyle sonuçlanan olay. Amerikan tarihine Boston Katliamı olarak geçmiştir. Boston Katliamı, daha sonra Amerikalıların Britanya'ya karşı organize bir silahlı mücadeleye girişmeye başlamalarında büyük bir role sahiptir. Boston Katliamı hakkında detaylı bilgi için bakınız; Frederic Kidder,, *History of The Boston Massacre March 5 1770; Consisting of The Narrative of The Town The Trial of The Soldiers: And A Historical Introduction, Consisting Unpublished Documents of John Adams And Explanatory Notes*, Joel Munsel, New York 1870.

44 Robert, a.g.e., s. 37.

kuramının siyasî yapıdaki kullanımının ve işleyişinin, Avrupalı devrimcilerin fikriyatındaki yeri her zaman çok küçük olmuştur.”⁴⁵

Buradan da hareketle Arendt’in de belirttiği gibi Amerikan Devrimi’ni şekillendiren ana unsurlar Fransız Devrimi’nde mevcut olmadığı gibi, sonuçları itibarıyla kurulan düzenin de farklı olduğunu ileri sürebiliriz. Fransız Devrimi’ni Amerikan Devrimi üzerinden meşrulaştırma çabası bu kontekstte yanlış olacaktır. Zira Amerikan Aydınlanması da, Fransız Aydınlanması’nın dayandığı temellere dayanmamaktadır. Amerikan Aydınlanması özgürlük temelli ve insani tecrübeye dayanan bir Aydınlanma iken, Fransız Aydınlanması soyut ve matematiksel Akıl’a dayalı ve insan aklını yücelten radikal bir Aydınlanma’dır. Amerikan Devrimi muhtelif birçok sebeple beraber daha çok İngiliz özgürlükleri ve hakları taleplerinde temellenmiştir. İngiliz Devrimi ile Amerikan Devrimi arasındaki yakın bağlantıdan ya da denklitten söz ederken aynı denkliği ya da benzerlikleri Fransız Devrimi ile kurmak mümkün değildir.”⁴⁶

Amerikan Devrimi’nin Fransız Devrimi ile en temel ilişkisi şüphesiz Fransızların “özgürlük” ve “eşitlik” fikirlerini Amerikalılardan ödünç almasıdır. Ancak Fransa’da devrim beraberinde özgürlüğü, ya da anayasal düzene dayalı bir istikrarı değil terörü getirmiştir.

Fransız Devrimi’nin 1789 yılında başlatılıyor oluşunun sebebi Fransa’nın yüzyılı aşkın bir süredir kraliyetin mutlak otoritesiyle yönetiliyor oluşu gösterilebilir. 1789’da Kral XVI. Louis’nin yüzyılı aşkın süredir toplanmayan Parlamento’yu toplaması halihazırda gücünü kaybetmeye başlayan krallık otoritesini Parlamento karşısında iyice zayıflatmıştır. Fakat 5 Mayıs 1789’da toplanan meclisin ilk fikrinin monarşiyi lağvetmek ve bir cumhuriyet kurmak olduğu iddia edilemez. Parlamento’nun öncelikli amacı Fransa’yı içinde bulunduğu ekonomik buhrandan kurtarmak ve İngiltere örneğindeki gibi bir anayasal monarşi inşa etmek olmuştur. Parlamento’nun anayasa teklifi Fransa’da geleneksel olarak yönetme yetkesini Tanrı’dan alan kralın yetkilerinin sınırlanması ve yönetimi bir anlamda Parlamento’ya devretmesi anlamına gelmektedir. Fakat mevcut tarihi anlatı her ne kadar Fransa’da yalnızca mutlakiyetçi tek bir monarkın iradesine bağlı bir yönetim resmi çizse de Fransa’nın belki de en görkemli dönemlerinden birisi olan XV. Louis döneminde yönetim bakanlıklardan ya da Parlamento’dan bağımsız değildir. Dolayısıyla Fransız Devrimi’ne XVI. Louis’nin baskıcı ve mutlakiyetçi bir monark olmasının sebep olduğunu ileri sürmek problemlidir. XVI. Louis gücünü yitirmeye başladığı için monarşinin eski gücünü yeniden tesis etmek adına mutlakiyetçi bir eğilim sergilemiştir. Buradan da hareketle kraliyet otoritesinin gücünü yitiriyor olması Fransız Devrimi’nin temel sebeplerinden birisidir. Fransız Devrimi’ni Kral XVI. Louis’nin yetkilerinin sınırlandığı anayasa teklifini reddetmesi ve meclisi kapatma teşebbüsünün yaşandığı 20 Temmuz 1789 tarihinden başlatabiliriz. 1790’da daha ılımlı meşruti bir

45 Arendt, *a.g.e.*, s.27.

46 Koç, *a.g.e.*, ss. 94-95.

monarşiyi savunan Jirondenler⁴⁷ önderliğinde hazırlanan anayasa Kral XVI. Louis tarafından kabul edilmeyince Fransız Devrimi'nin fiilî ilk halk hareketi ve ilk şiddete dönük eylemi sayılabilecek Bastille Baskını gerçekleşti. Batille'in düşüşü kraliyetin de sonu olmuştur. Jirondenler'in ısrarına ve tekliflerine rağmen anayasal temellerle sınırlandırılmış bir monarşi fikrinin XVI. Louis tarafından kabul edilmemesi ve Fransa'nın diğer mutlakiyetçi krallıklar tarafından istilası tehdidi Jakobenler'in halkı kışkırtarak devrimi ikinci aşamaya; yani şiddet ve radikalizm aşamasına taşınmasını hızlandırmıştır. 1792'de Danton'un kışkırttığı halk daha sonra Robespierre ve Marat önderliğinde sarayı basıp kralı ve kraliçeyi tutuklamıştır.

"[Ancak]...Fransız Devrimi 1789'da başlayan ve 1793'te Kral XVI. Louis'nin giyotine gönderilmesiyle son bulan bir Devrim değildir. Jirondenlerin egemenliğinde tecrübe edilen ilk cumhuriyet, esasen Fransız Devrimi'nin ilk aşamasıdır. Devrim'in ikinci aşaması ise Robespierre ve Jakoben kulübün Jirondenleri meclisten kovup iktidarı ele geçirmelerinden sonra başlayan "Terör Dönemi"dir. Ancak 1789'u siyaset felsefesi açısından kritik hale getiren hem doğrudan Fransız Aydınlanma geleneğinin fikirlerinden besleniyor oluşu hem de en köktenci radikal değişimlerin 1793'ten sonra Jakoben Cumhuriyet rejimi döneminde gerçekleşmesidir. 1789'da tatbik edilen sistem kralın parlamentoyu tanıdığı bir meşrutî monarşidir. Ancak bu elbette radikaller için yeterli değildir. Fransız Devrimi gerçekleştikten dört sene sonra 1793'te Kral XVI. Louis idam edilmiş ve devrimciler tarafından kurulan I. Cumhuriyet dönemi başlayalı bir sene olmuştur. Fakat Devrim'in kurbanı sadece kral ve rahipler olmayacaktır. 1789'da devrime omuz vermiş, ancak "Jakoben"lere nazaran daha ılımlı olan Jirondenler de Kral XVI. Louis ile aynı kaderi paylaşmış ve idam edilmiştir. 1789'dan 93'e kadar hâlihazırda yapılmış kökten değişimlerin hem ekonomik hem de siyasî problemlere çözüm getirememiş olması daha mutlakiyetçi (hatta eski rejimden daha despotik) bir terör dönemini başlatmıştır."⁴⁸

Fransa'daki Devrim'in tarihi neredeyse bir yüzyıla yayılmış ve sebepleri, sonuçları ile çok geniş bir literatüre sahiptir. Dolayısıyla Fransız Devrimi'nin tarihçesini çıkarmak yerine onu İngiliz Şanlı Devrimi'nden ve Amerikan Devrimi'nden ayıran temel noktalara değinmek metnin selameti açısından daha faydalı olacaktır. Zira devrimin kısa bir izlencesi bile rahatlıkla İngiliz ve Amerikan Devrimi'nden farklılıklarını ortaya koymaktadır.

Öncelikle daha önce bahsettiğimiz Şanlı Devrim halk hareketine sahne olan bir devrim değildir. Bu yönüyle İngiliz Devrimi Fransız Devrimine kıyasla "politik" yönü ağır basan bir devrimdir. Oysa Fransa'daki devrim halk tabanının fiilî katılımıyla gerçekleşmiş ve toplumun bütün kurumlarını yıka-

47 "Jirondenler (La Gironde) 1789'dan sonra kurulan Kurucu Mecliste solu, Konvansiyon meclisinin kurulmasından sonra sağı temsil eden gruptur. 1789'dan 1793 yılına kadar olan dönemde mecliste daha ılımlı bir devrim modelini ve meşrutî monarşi fikrini savunmuşlardır. 1792'de Jirondenler'in önde gelen isimlerinden olan Brissot mecliste Robespierre ve Jakobenler'den daha etkin konumdaydı ancak 1793 senesinde Avusturya ile girişilen savaşta Fransa başarısız olunca "baldırı çıplak"lar (*Sans-culotte*) Jironden temsilcileri meclisten kovdular ve 32 temsilcileri tutuklandı. Robespierre'in önderliğinde Jakobenler'in dönemi başladığında Jirondenler devrime ihanet ettikleri suçlamasıyla Kral XVI. Louis ile giyotine gönderilmiştir ve Jakobenler'in iktidarı ile birlikte "Terör Dönemi" başlamıştır." Robespierre, a.g.e., s.175.

48 Koç, a.g.e., ss. 103-104.

rak yeniden inşa etmiş bir devrimdir. Monarşinin “köhne” kurumlarının halk için, halk adına yıkılması ve yeni bir düzenin inşası fikri devrimcilerin halk tabanından ihtiyaç duydukları desteği almasını sağlamıştır.

“Fransız Devrimi’ni gerçekleştirenlerin eski rejimin yerine getirmeyi amaçladıkları yeni düzen eski rejimin tüm kurumlarını alaşağı etmiştir. Kurulacak olan yeni düzende eski rejimin aristokratlarının, soylularının, rahiplerin “ayrıcılık” makamları el değiştirecek ve toplumu oluşturan diğer sınıflar arasında dağıtılacaktır. Bu “eski düzen”de yapılacak değişiklik daha sonra devrimin “özgürlük, eşitlik ve kardeşlik” şeklindeki temel sloganıyla harmanlanacaktır. Bu slogan “üçüncü tabaka” (*Tiers État*)’nın, yani kitlelerin politizasyonuna sebep olmuştur.⁴⁹⁵⁰

Fransız Aydınlanması’nın “Genel İrade” doktrininden hareketle ortaya çıkan “yönetimin meşruiyetinin kitlelere dayandığı fikri” Fransız Devrimi’ni İngiliz ve Amerikan Devrimlerinden ayıran en önemli noktalardan biridir.⁵¹ Ancak Fransız Devrimi’ni Şanlı Devrim ve Amerikan Devrimi nezdinde farklı ve önemli kılan husus elbette yalnızca halk hareketleri değildir. Fransız Devrimi’nin paradigmatic önemi kitlesel felakete yol açan büyük kıyımlara sebep olmasıdır. Devrim yol açtığı felaketler ve kaos ile “özgürlük”, “eşitlik” ve “kardeşlik” için çıktığı yolda “başarısız” olmuştur. Bu başarısızlık yıllar süren felaketler, “Terör Dönemi” ve eski düzenin tüm kurumlarıyla birlikte yıkılması ile sonuçlanmıştır. Fransız Devrimi’nin en tutkulu eleştirmenlerinden Edmund Burke’e göre devrim hiçbir zaman “özgürlük”, “eşitlik” ve “kardeşlik” devrimi olmamıştır.⁵² Burke’e göre Fransız Devrimi başından sonuna ideolojik bir devrimdir. “Aslında devrim siyasî bir güç mücadelesi olduğu kadar, Fransız Aydınlanma felsefesinin etkisi altında gerçekleşen bir “Akıl Devrimi” ya da “felsefi bir devrim”dir.⁵³

“Fransız Devrimi’nin siyasî, kültürel, dinî kurum ve geleneklerinde yarattığı kökten değişim aslında eski rejimden daha iyi bir rejimi ya da sistemi getirmemiştir. Nihayetinde devrimi gerçekleştiren halk, devrimin vaatlerini yerine getirmediği gerekçesiyle bir “devrim” daha gerçekleştirmiş ve Robespierre’in yönetimi son bulmuştur. Bu durumda şunu ileri sürmek mümkündür: Neredeyse her devrim bir “karşı-devrim”i doğurur ve devrimciler bunu göze almak zorundadırlar. Fakat elbette almazlar; çünkü onlar kendi devrimlerinin nihai ya da mutlu son olması hayaliyle yola çıkarlar. ...Fransız devrimcileri de bu nihai mutlu son için yola çıkmışlardır. Onlar, devrimin “halk” veya “halkın iyiliği” için yapılması gerektiği vurgusunda bulunmuşlardır. Ancak Fransız Devrimi savunulduğu gibi “halk” (yoksul halk) için gerçekleştirilmiş bir devrim değildir. Fransız Devrimi kitleleri, bilhassa yoksulları devrimin enerjisi olarak kullanmıştır.⁵⁴ Fiiliyatta ne 1789-99 döneminde, ne de devrimin daha sonraki aşamalarında, belki 1791 meşruti monarşi denemesi (Kral XVI. Louis meşruti monarşiyi ve güç kullanımının sınırlandırılmasını kabul et-

49 Trask, *a.g.e.*, s.85.

50 Koç, *a.g.e.*, s. 99.

51 Elbette burada halk tabanına yapılan vurgu halkı sadece devrimin gerçekleşmesi için bir maşâ olarak kullanmaktan öteye gitmemiştir.

52 Burke, *a.g.e.*, s. 186.

53 Koç, *a.g.e.*, ss.108-109.

54 Eugen Weber, “Revolution? Counterrevolution? What Revolution?”, *Journal of Contemporary History*, Sage Publications Ltd, Vol. 9, No. 2, (Apr., 1974) <http://www.jstor.org/stable/260045>, Erişim: 22.04.2016 s. 7.

miştir) hariç, Fransız Devrimi'nin halk için gerçekleştirilmiş bir devrim olduğu tezini destekleyecek şeyler yaşanmıştır.”⁵⁵

Hem Fransız Devrimi'nin faillerinin hem de Aydınlanma Düşünürlerinin kitleler hakkındaki fikirleri kitlelerin özgürlüğünden ziyade kitlelerin baskı altında tutulması yönündedir. Fransız Devrim'nin en önemli faillerinden Maximilien Robespierre, öğrencisi olduğu Rousseau'nun kitleler hakkındaki fikirlerinden önemli ölçüde etkilenmiştir. Rousseau'nun fikirlerinden hareketle Robespierre doğrudan bir demokrasinin mümkün olmayacağını düşünür. Ona göre doğrudan demokrasi kitleler ancak belli bir erdem seviyesine ulaştığında mümkün olacaktır, fakat kitlelerin bu erdem seviyesine ulaşmaları çok zor görünmektedir. ⁵⁶ Dolayısıyla halk için halk ile beraber gerçekleştirilen bir devrim görünümü sergilemesine rağmen ne Fransız Devrimi ne de Thermidor Darbesi⁵⁷ halkın doğrudan yönetime katıldıkları bir düzen inşa etmemiştir. Eski düzeni radikal eylemlerle yıkıp yerine daha iyi, daha “eşitlikçi” ve daha “özgürlükçü” bir düzen getireceğini iddia ederek yola çıkan devrimci failler aslında hiçbir iyileşme sağlayamamıştır.

Sonuç

Sonuç olarak şunları ifade edebiliriz: Şanlı Devrim İngiltere'nin geleneklere dayalı siyasî sisteminin ihya edilmesini amaçlamıştır. Dolayısıyla Şanlı Devrim geri dönülmesi gereken “ideal düzen”e yani Magna Carta'nın ilkelerine ulaşmayı temsil eden tedrici politik bir devrimdir. Amerikan Devrimi temsil hakkı ve özgürlük fikrinde temellenen ve Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra İngiliz siyaset geleneğine referansla şekillenen bir “özgürlük devrimi”; Fransız Devrimi ise, devrimin fikrinin ilk tutkulu eleştirmeni Edmund Burke'e referansla “alışkanlıklarda aşırı ahlâksızlık... kanaat ve pratiklerde küstah dinsizlik... tersyüz edilmiş kanunlar, altüst edilmiş mahkemeler, güçsüz endüstri, sona eren ticaret... yağmalanmış bir kilise... sivil ve askeri anarşi... ulusal iflas...”la tanımlanabilecek bir “Akıl devrimi”dir.⁵⁸

Kaynakça

ACTON, *Lectures on the French Revolution* (1910), Noonday, ciltsiz baskı, 1959.

ARENDR, Hannah, *Devrim Üzerine*, çev. Onur Eylül Kara, İletişim Yayınları 2012.

55 Koç, a.g.e., s.108.

56 Larry Arnhart, *Siyasî Düşünce Tarihi: Plato'dan Rawls'a*, çev. Ahmet Kemal Bayram, Adres Yayınları, Ankara 2004, s. 292, 301.

57 “Fransız Devrim Takvimi'nde Temmuz-Ağustos arasını kapsayan ay. Genellikle II. Yıl'ın 9 ve 10 Thermidor'una denk gelen, Robespierre ve arkadaşlarının iktidardan indirildikleri günler için kullanılır.” Thermidor Dönemi Dolayısıyla Robespierre'in idamından sonra iktidara gelenlerin dönemidir. George Rude, *Fransız Devrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s.275.

58 Himmelfarb, a.g.e., s.91.

- ARNHART, Larry, *Siyasî Düşünce Tarihi: Plato'dan Rawls'a*, çev. Ahmet Kemal Bayram, Adres Yayınları, Ankara 2004.
- BONWICK, Colin, "Amerikan Devrimi: 1763-91", *Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek*, (der.) David Parker, Dost Yayınları, Ankara 2000.
- BURKE, Edmund, *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler*, çev. Okan Arslan, Kadim Yayınları, Ankara 2016.
- BURKE, Edmund, *Selected Works of Edmund Burke: Thoughts on the Cause of Discontents and the Two Speeches on America*, US: Liberty Fund, Indianapolis 1999.
- CARPETER, David, David Prior, Magna Carta&Parliament, Houses of Parliament, Parliamentary Archives, London 2015.
- COLEY, Cibber, *An Apology for the Life of Colley Cibber*, London 1925.
- ÇİÇDEM, Ahmet, *Aydınlanma Düşüncesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- DUMAN, Fatih, *Aydınlanma Eleştirisinden Devrim Karşıtlığına: Edmund Burke*, Liberte Yayınları, Ankara 2010.
- ERDOĞAN, Mustafa, *Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm*, Orion Yayınevi, Ankara 2006.
- EWALD, Oskar, *Fransız Aydınlanma Felsefesi*, çev. Gürsel Aytaç, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2010.
- FERGUSON, Niall, *Uygarlık: Batı ve Ötekiler*, çev. Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.
- FURET, François, *Devrimin Yorumu: Fransız Devrimi'ne Üç Yaklaşım Biçimi*, çev. Ahmet Kuyaş, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2013.
- HARRIS, Tim, *Revolution: The Great Crisis of The British Monarchy 1685-1720*, Penguin Books, London 2007.
- HILL, Christopher, *1640 İngiliz Devrimi*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005.
- HILL, Christopher, *İngiliz Devrimler Çağı: Demokratik Devrimden Sanayi Devrimine 1530-1780*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2015.
- HIMMELFARB, GertrudE, *The Roads To Modernity: The British, French and American Englightenments*, Vintage Books, London 2008. <http://www.constitution.org>, *Declaration of Independence In Congress, July 4, 1776.*, http://www.constitution.org/us_doi.pdf
- KIDDER, Frederic, *History of The Boston Massacre March 5 1770: Consisting of The Narrative of The Town The Trial of The Soldiers: And A Historical Introduction, Consisting Unpublished Documents of John Adams And Explanatory Notes*, Joel Munsel, New York 1870.
- KOÇ, Akif Kemal, *Paradigmatik Devrim:1688 İngiliz Devrimi*, Yayına Hazırlanan Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2017.
- MACAULAY, Thomas, Babington, *The History of England*, Penguin Books, London, 1987.
- NISBET, Robert, *Sosyolojik Düşünce Geleneği*, çev. Yusuf Kaplan, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2013.
- OUTRAM, Dorinda, *Aydınlanma*, Dost Kitabevi, Çev. Sevda Çalışkan, Hamit Çalışkan, Ankara 2007.
- PARKER, David, "Devrimle İlişkin Yaklaşımlar", *Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek*, der. David Parker, çev. Kemal İnal, Dost Kitabevi, Ankara 2003.
- RAMSEY, David, *The History of The American Revolution In Two Volumes*, Liberty Fund, United

States of America 1990.

ROBESPIERRE, Maximilien, *Ayaklar Baş Olunca/Jakoben Söylevler*, çev. İlhan Erman, İlkeriç Yayıncılık, Ankara 2008.

RUDE, George, *Fransız Devrimi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

SPECK, W. A., "1688: Siyasal Bir Devrim", *Batı'da Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991*, der. David Parker, Ankara 2003.

STARK, James, H., *The Loyalists of Massachusetts And the Other Side of American Revolution*, The Salem Press Co. Boston 1910.

WEBER, Eugen, "Revolution? Counterrevolution? What Revolution?", *Journal of Contemporary History*, Sage Publications Ltd, Vol. 9, No. 2, (Apr., 1974) <http://www.jstor.org/stable/260045>.